

Davor Balić

PROSUDBE O ĐURI ARNOLDU IZ PERSPEKTIVE MARGINALIJA MIROSLAVA KRLEŽE

dr. sc. Davor Balić, Filozofski fakultet, davor.balic@kc.t-com.hr, Osijek

pregledni članak

UDK 821.163.42.09 Arnold, Đ.

1 Arnold, Đ.

rukopis primljen: 6. 10. 2013.; prihvaćen za tisak: 28. 11. 2013.

Od sredine pedesetih godina 20. stoljeća pa do svoje smrti Miroslav Krleža (1893. – 1981.) bio je glavni urednik Enciklopedije Jugoslavije i urednik Enciklopedije Leksikografskog zavoda. U tom razdoblju izdiktirao je brojne kritičke opaske o predloženoj sadržaju natuknica za izdanja tih enciklopedija. Te kritičke opaske danas najčešće nazivamo Krležinim marginalijama.

U članku sam obradio stajališta koja je Krleža u svojim marginalijama izrekao o Đuri Arnoldu (1853. – 1941.), filozofu o kojem se u marginalijama očitovao najčešće od hrvatskih filozofa s kojima je bio suvremenik. No, upozorio sam i na stajališta koja je o Arnoldu zabilježio u svojim preostalim tekstovima, čime je omogućen potpuni uvid u Krležine prosudbe Arnoldova stvaralaštva.

O Arnoldu, posebice njegovu pjesništvu, Krleža je pisao vrlo kritički. Osim marginalija, o tome svjedoče svi tekstovi u kojima ga je spomenuo, i to počevši tekstom koji je 1919. objavljen u časopisu Plamen, a završivši tekstom koji je 1957. objavljen u knjizi Deset krvavih godina. Naime, Krleža je smatrao da se „iz pokoljenja u pokoljenje” neutemeljeno prenosi „legenda” o Arnoldovoj „veličini” jer su njegove pjesme najčešće „neuspjela varijacija”. Štoviše, smatrao je da Arnoldovo pjesništvo čitateljima može prouzročiti tek „neizlječivu migrenu”, da je bezvrijedno, pa čak i „neinteligentno”, kao i da je, što Krležu najčešće smeta, natražnjačko.

Ključne riječi: *Miroslav Krleža; Enciklopedija Jugoslavije; izdanja Enciklopedije Leksikografskog zavoda; Krležine marginalije; Đuro Arnold; Vladimir Filipović*

1. Uvod

Osим što je bio utemeljitelj, a onda i, od 1950. do 1981. godine, direktor Leksikografskog zavoda, Miroslav Krleža (1893. – 1981.) bio je glavni urednik *Enciklopedije Jugoslavije*, čijih je osam svezaka objavljeno od 1955. do 1971. godine. Istodobno, Krleža

je bio redaktor prvih šest svezaka prvoga izdanja *Enciklopedije Leksikografskog zavoda*, čijih je sveukupno sedam svezaka prvoga izdanja objavljeno od 1955. do 1964. godine. Inače, drugo izdanje *Enciklopedije Leksikografskog zavoda* objavljeno je od 1966. do 1969. (šest svezaka), a treće, koje je preimenovano u *Opću enciklopediju Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, od 1977. do 1988. godine (osam svezaka i *Dopunski svezak*).

Kao glavni redaktor *Enciklopedije Jugoslavije* i redaktor *Enciklopedije Leksikografskog zavoda*, Krleža je bio vrlo zaokupljen recenzentskim poslovima. Pritom je, kao što 1988. izvještava Josip Šentija, glavni urednik *Opće enciklopedije Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, oštro „reagirao na neprimjerena rješenja i nepodudarnosti, a osobito na protuslovne informacije i tvrdnje”, i to tako da je, nastavlja Šentija, „svoje recenzije, kritičke opaske, od jedne jedine riječi do opširnih kritičarskih ekspertiza i esejističkih ekskurzija” izdiktirao uz predloženi sadržaj brojnih natuknica.¹ Tako su nastale Krležine marginalije, od kojih su mnoge i objavljene, primjerice, u *Radovima Leksikografskog zavoda* Miroslav Krleža,² u časopisu *Kolo*,³ kao i u djelu naslovljenom *Marginalije*.⁴

Recenzirajući natuknice za prvo izdanje *Enciklopedije Jugoslavije* i za izdanja *Enciklopedije Leksikografskog zavoda*, posebice za njezino prvo i treće izdanje, Krleža je u marginalijama izrekao i svoje spoznaje o hrvatskim filozofima. Iz marginalija tako doznajemo što je znao i mislio o, primjerice, Jurju Dragišiću, Marku Maruliću, Matiji Vlačiću Iliriku, Andriji Dudiću ili Marku Antunu de Dominisu, koji su djelovali tijekom 15. i 16. stoljeća, zatim o Ruđeru Josipu Boškoviću, koji je djelovao tijekom 18. stoljeća, kao i o Đuri Arnoldu te Vladimiru Filipoviću, s kojima je bio suvremenik.

U ovom članku izložit ću Krležina promišljanja o Đuri Arnoldu (1853. – 1941.). Naime, od hrvatskih filozofa s kojima je bio suvremenik, Krleža se u marginalijama najčešće očitovao upravo o Arnoldu, budući da je svoja stajališta o njemu zabilježio za prvi svezak prvog izdanja *Enciklopedije Jugoslavije*, potom za prvi svezak prvog izdanja *Enciklopedije Leksikografskog zavoda* i, naposljetku, uz sadržaj natuknice predložen za prvi svezak trećeg izdanja *Enciklopedije Leksikografskog zavoda*, koja je, ponavljam, preimenovana u *Opću enciklopediju Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*. Ali, to nije jedini razlog zbog kojega sam odlučio istražiti Krležina stajališta o Arnoldu. Na to istraživanje potaknula me je i činjenica da je, posebice u posljednjem desetljeću 19. i prvom desetljeću 20. stoljeća, Arnold bio jedan od vrlo važnih protagonista znanstvenog, ponajprije filozofskog, ali i sveučilišnog, književnog, ponajprije pjesničkog, te kulturnog i javnog života. Svoja filozofska promišljanja pritom je okrunio i, primjerice, djelom *Etika i poviest* iz 1879. godine, pa metafizičkom raspravom „Zadnja bića” iz 1888. godine, kao i udžbenikom *Logika za srednja učilišta*, koji je prvi put otisnut 1888. godine, a onda i 1898., 1907., 1917. te 1923. godine. Osim toga, bio je vrlo cijenjen član znanstvene i sveučilišne zajednice. Budući da je doktorirao filozofiju, Arnold je, kao što

¹ Šentija 1998: 15.

² Šentija 1998a: 23–383; Šentija 1999: 23–288.

³ [Matizović, Gabrić Primorac i Bogišić] 2007: 7–510.

⁴ Krleža 2011.

doznajemo iz, primjerice, studije „Gjuro Arnold” Damira Barbarića, imenovan izvanrednim (1894.), pa redovitim profesorom (1896.) teorijske i praktične filozofije Sveučilišta u Zagrebu, a onda i dekanom (1898./1899. i 1913./1914.) te rektorom (1899./1900.) Sveučilišta.⁵ Osim filozofskih djela, objavljivao je i pjesme, koje su, izvještava Barbarić, otisnute „u gotovo svim tadašnjim hrvatskim časopisima”, a potom, još za Arnoldova života, u pet zbirki.⁶ O Arnoldovoj, pak, izrazitoj uključenosti u područje kulturnog i javnog života nedvojbeno svjedoči to da je, pri čemu se ponovno oslanjam na Barbarićevu studiju, bio dopisnim (1891.), pa pravim (1899.) članom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, zatim počasnim članom Hrvatskoga pedagoškog književnog zbora (1892.), onda urednikom *Vienca* (1899. – 1902.), kao i predsjednikom Matice hrvatske (1902. – 1909.).⁷ Dakle, jedan od razloga zbog kojeg sam se odlučio na pisanje ovoga teksta bio je i taj da upozorim na prosudbe koje je „najveći hrvatski pisac”, kako Krležu 2011. godine u „Predgovoru” *Marginalija* karakterizira Vlaho Bogišić,⁸ izrekao o jednom od „inicijalnih, a zatim aktivnih pozitivnih sudionika Moderne”, kako Arnolda 1991. godine u monografiji *Novija hrvatska estetika* karakterizira Zlatko Posavac.⁹

No, na istraživanje Krležinih stajališta o Arnoldu uvelike su me potaknule i tvrdnje koje je Zlatko Posavac izrekao 1996. godine u monografiji *Arnold kao estetičar u kontekstu kontroverza hrvatske Moderne*, posebice tvrdnja da se „o Arnoldu i Krleži već unaprijed sve zna premda se ni Krležu ni Arnolda gotovo uopće ne čita, i, što je još gore od toga, čita ih se malo i površno”, kao i tvrdnja da se „i o relaciji Arnold-Krleža već ‘sve zna’ premda se nije temeljitije razmotrilo taj nimalo nevažan i bezazlen problem.”¹⁰ Dakle, na sagledavanje Krležinih stajališta o Arnoldu odlučio sam se i zbog toga što toj temi još uvijek nisu posvećena primjerena istraživanja, kao ni zaseban rad. Da bi uvid u Krležin odnos prema Arnoldu bio razumljiviji i potpuniji, u članku ću upozoriti i na preostale Krležine iskaze o Arnoldu. Dakle, osim iskaza zabilježenih u marginalijama, obradit ću i iskaze koje je Krleža o Arnoldu zapisao u tekstovima objavljenima u razdoblju od 1919. do 1957. godine.

2. Krleža: „Arnold, Đuro – neuralgična tema”

Kao što se može doznati iz Krležine marginalije izdiktirane uz sadržaj natuknice za prvi svezak trećeg izdanja *Enciklopedije Leksikografskog zavoda*, a čime sam se odlučio poslužiti kao naslovom ovoga poglavlja, za Krležu je Arnold bio temom koja je neuralgična.¹¹ Zašto je Krleža smatrao da je Arnold neuralgična tema? Budući da ih nije moguće izravno doznati iz marginalija, razloge te, kako je Krleža naziva, neuralgije predočit ću

⁵ Barbarić 1995: 30.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ Bogišić 2011: 5.

⁹ Posavac 1991: 115.

¹⁰ Posavac 1996: 14.

¹¹ Šentija 1998a: 101.

tako što ću u poglavlju, a držeći se kronološkog redosljeda njihova nastanka, obraditi i tekstove koje je Krleža o Arnoldu objavio u razdoblju od 1919. do 1957. godine.

Kada je izricao komentare za *Enciklopediju Jugoslavije*, Krleža se u kratkoj marginaliji očitovao i o Arnoldu, ali i o osobi koju nipošto ne bi trebalo angažirati za autora natuknice o tom hrvatskom filozofu, pedagogu i pjesniku. U toj marginaliji zapisao je sljedeće tri rečenice: „Herbartovci kod nas uopće i njihova uloga u razvoju hrvatske pedagogije. Tko će to prikazivati? Svakako ne tip Vladimira Filipovića, jednog zakašnjelog postherbarthovca.”¹² Redakcijsko vijeće *Enciklopedije Jugoslavije* uzelo je u obzir Krležin prijedlog, pa pisanje natuknice o Arnoldu nije povjerenlo Filipoviću, nego Josipu Demarinu, profesoru na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu.¹³

Ovo je prigoda da ukratko upozorim i na Krležina stajališta o još jednom od njegovih suvremenika: na stajališta o filozofu Vladimiru Filipoviću (1906. – 1984.). Zašto Krleža nije želio da natuknicu o Arnoldu napiše Filipović? Jesu li njih dvojica imali kakvih nesuglasica? Nakon uvida u zapise koje su objavili Ilica Martinović u članku „Marulićev etički nauk o miru” i Mirko Tomasović u članku „Miroslav Krleža o Marku Maruliću (i o drugim hrvatskim ‘starijim’ piscima)”, na to pitanje moguće je dati potvrđan odgovor. Naime, dvije godine nakon Krležine smrti Filipović je izvijestio da je njegov tekst „Osnovi etičko-filozofske orijentacije Marka Marulića”, kako kaže, „istrgnut” iz „cjelokupne naklade” *Zbornika u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450 – 1950* i da je „na te stranice tiskana rasprava Vjekoslava Štefanića pod naslovom ‘Još Marulićevih stihova’.”¹⁴ Prema Tomasovićevim spoznajama, taj događaj, koji je bio „malo poznat” i „dugo zatajivan”, zbilo se „na intervenciju dopredsjednika Akademije po funkciji, koji je bio i *spiritus (re)agens* njezin, tj. Miroslava Krleža, a u ovome slučaju i cenzor”, budući da je upravo Krleža, tvrdi Tomasović, „naložio trganje Filipovićeve priloga iz tiskotine”.¹⁵ Martinović je izjavio da je Krleža svoju odluku donio „čini se, zbog Filipovićeve prigovora Krležinu razumijevanju hrvatske renesanse”,¹⁶ dok je Tomasović zaključio da ju je donio „zacijelo zbog toga što je profesor [Filipović] o Marulićevoj filozofiji pisao nekritički, tj. s idealističkih pozicija, a ne s pozicija znanstvenog materijalizma u skladu s tada rigidnom ideologijom koja je priznavala samo marksizam.”¹⁷ Nažalost, nijedan od ove dvojice ničim nije potkrijepio svoje tvrdnje.

Inače, Krleža se očitovao o Filipovićevu tekstu „Osnovi etičko-filozofske orijentacije Marka Marulića”. O tome svjedoči dokument iz Krležine rukopisne ostavštine koji se nalazi u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom R 7970/A/1111 i sa sljedećim podacima na omotu (košuljici): „Krleža, Miroslav. ‘Filipović: Osnovi filozofsko-etičke orijentacije Marka Marulića.’ [Bez mj. i

¹² [Matizović, Gabrić Primorac i Bogišić] 2007: 32.

¹³ *Enciklopedija Jugoslavije* 1, 1955: 207a.

¹⁴ Filipović 1983: 3, uvodna bilješka.

¹⁵ Tomasović 2013: 186.

¹⁶ Martinović 2000: 25, bilješka 36.

¹⁷ Tomasović 2013: 186.

god.], 33 l., anopistograf, listovi različite veličine, tekst hrv., rukopis i strojopis, paginacija inkontinuirana”.¹⁸ Taj dokument sadrži dvije inačice rukopisa Krležinih prosudbi Filipovićeve teksta, od kojih je jedna nacrt ili predložak (pet nepaginiranih listova), dok je druga konačna (deset paginiranih listova), a koja je u dva primjerka otipkana i na stroju (svaki primjerak sadrži devet paginiranih listova). Iz inačice rukopisa koja je konačna doznajemo da je Filipovićev spis „polemički” i da je njime „autor uznastojao da dokaže kako je Marulić”, preuzima Krleža zapis iz Filipovićeve teksta, „stojeći pred kulturno političkom alternativom ili islam ili kršćanstvo (tertium non datur!) mogao birati samo ovo drugo (tj. kršćanstvo).”¹⁹ Postoji li, pita se Krleža na drugom listu konačne inačice rukopisa, „bilo kakav pak i najnezatniji naučni dokaz za potvrdu ove teze Vladimira Filipovića?” Odmah potom upozorio je na sljedeće: „Čitava hrvatska tj. južno-slovenska historija naše civilizacije odvijala se u znaku treće varijante, ... magistrala nas naše historije uči, da takve kontrareformacione teze, kao što je ova Vladimira Filipovića – ‘o tertium non daturu’ naše civilizacije predstavljaju negaciju očite materijalne istine. Pobjijati ovakvu ultramontanu banalnost, kakvu predstavlja ovaj essay Vladimira Filipovića o ‘etičkofilozofskoj orijentaciji Marka Marulića’ ... bilo bi samo po sebi apsurdno tim više, što jugoslavenska akademija sa čitavom svojom kulturno historijskom tematikom predstavlja jedan od klasičnih dokaza upravo onog ‘tertiuma’, što ga je autor uznastojao da porekne u jednoj od njenih vlastitih publikacija”. Sve to, žali Krleža na četvrtom listu konačne inačice rukopisa, „nije poznato” Filipoviću, koji tvrdi „da nije bilo mogućnosti za bilo kakav ‘tertium datur’ u našoj historiji.” Čemu je, pita se Krleža na šestom listu rukopisa, navodeći pritom primjer, „Akademija objavila opera omnia Marina Držića i njegovu tužbu vojvodi toskanskom 1566 (u momenat pada Sigeta) gdje optužuje slavnu Republiku, da ‘ni pred čime na svijetu ne strahuje tako stravično kao pred eventualnom pobjedom kršćanskog oružja’, kada se onda njeni vlastiti (tj. Akademijini) recenzenti i urednici njenih svečanih edicija (kao što je Marulićev Zbornik) ne snalaze u toj materiji, te daju svoj imprimatur na ovakve – naučno – mizerne priloge, kao što je ovaj V. Filipovića o Marulićevim etičko filozofskim idejama?” Na kraju ovog kratkog prikaza Krležine prosudbe Filipovićeve teksta „Osnovi etičko-filozofske orijentacije Marka Marulića”, a koji sam članku pridodao zbog upućivanja na razloge zbog kojih Krleža nije bio sklon tome da Filipović bude autor natuknice o Arnoldu za *Enciklopediju Jugoslavije*, izdvojiti ću još tri tvrdnje koje je Krleža zapisao na devetom i desetom listu rukopisa svoje prosudbe Filipovićeve teksta:

1. „Kada se piše studija o osnovima etičko filozofske orijentacije jednog cinquecentističkog poete onda valja pisati o toj temi stvarno, sa poznavanjem materije, a potpuno je suvišno da se piše na način prof. Filipovića koji je u svakom slučaju insuficijentan.”;

2. „A kako autor ove studije [Filipović] govori o ‘De institutione bene beateque vivendi’ da je to djelo nadmašilo sva djela svih naših pisaca prije i poslije Marulića sve do

¹⁸ Bibliografske podatke o ovom Krležinu rukopisu vidi i u: Kosić 2003: 89, pod brojem 1111.

¹⁹ Usp. Filipović 1950: 286.

naših dana, onda tjera običnu vulgarnu klerikalnu propagandu na temelju svijesne neistine.”;

3. „O svemu: ovaj tekst nije ni po čem Akademija trebala da ocijeni kao dobar ili pozitivan. Argumenti recenzenta Josipa Badalića, da su oni smatrali da peru Marulića kao crnog bika od sramote i da su uzastojali da ga prefarbaju u rodoljuba, koji je vjernik na antiturskoj liniji, nisu ozbiljni.”

Marginalija koju je Krleža o Arnoldu napisao uoči objavljivanja prvog izdanja *Enciklopedije Leksikografskog zavoda* otkriva da je autor natuknice o Arnoldu za to izdanje bio upravo Krleža. Sadržaj te marginalije razlikuje se od sadržaja objavljenog u *Enciklopediji Leksikografskog zavoda* tek po tome što je u natuknici *Enciklopedije Leksikografskog zavoda* Arnoldu dodana i odredba „filozof”, zatim po tome što su izostavljeni podaci o datumu i mjesecu Arnoldova rođenja i smrti, onda po tome što je ispravljena Krležina omaška o godini Arnoldove smrti, pa je, umjesto netočne 1951., navedena točna 1941. godina i, naposljetku, po tome što je riječ „sveučilištu” zamijenjena riječju „univerzitetu”.²⁰ Pritom naglašavam da je Krleža pogriješio pri bilježenju godine Arnoldova rođenja, pa, umjesto 1853., naveo 1854., premda je točan podatak mogao doznati već iz naslova Vuk-Pavlovićeva teksta *U spomen Đuri Arnoldu (24. IV. 1853. – 22. II. 1941.)*.²¹ Ali ta pogreška, i to bez obzira na autora, obilježava sve natuknice koje su o Arnoldu objavljene u izdanjima *Enciklopedije Jugoslavije* i *Enciklopedije Leksikografskog zavoda*.²²

Kao što sam već istaknuo, Krleža je svoja stajališta i spoznaje o Arnoldu izrekao i uz sadržaj natuknice za prvi svezak trećeg izdanja *Enciklopedije Leksikografskog zavoda*, dakle za svezak *Opće enciklopedije Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*. Tom prilikom je o Arnoldu izjavio sljedeće: „Neuralgična tema, pa ipak 16 redaka malo mnogo. Što da se radi s ovom vrstom okamina? Iz pokoljenja u pokoljenje prenosi se legenda o njegovoj veličini. ‘Važnija djela iz književnosti i filozofije’, osam bibliografskih jedinica, itd.”²³ Nakon uvida u sadržaj objavljene natuknice, izgledno je da je Krleža na čitanje dobio tekst o Arnoldu koji je već bio u „prijelomu” i spreman za tisak. Naime, sadržaj koji je o Arnoldu objavljen u trećem izdanju prostire se upravo na šesnaest redaka.²⁴ Dakle, natuknica je u konačnici sadržavala podatke istovjetne onima koji su dostavljeni Krleži.

Zašto je Krleža, posebice u marginaliji uz sadržaj natuknice koja je o Arnoldu bila predviđena za *Opću enciklopediju Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, bio izrazito kritički

²⁰ Šentija 1998a: 83: „Ostaje tekst kao što slijedi: pedagog i pjesnik (Ivanec, 24. IV. 1854. – Zagreb, 22. II. 1951.). Profesor pedagogije i filozofije na Zagrebačkom sveučilištu. Organizirao 1896. pedagoški seminar za teoretsko i praktičko obrazovanje srednjoškolskih nastavnika. Napisao udžbenike za srednje škole *Logiku* i *Psihologiju*. *Zbirke pjesama: Izabrane pjesme, Čeznuća i maštanja* i dr.” Usp. *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 1, 1955: 236a.

²¹ Vuk-Pavlović 1941; Vuk-Pavlović 1951.

²² *Enciklopedija Jugoslavije* 1, 1955: 207a; *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 1, 1955: 236a; *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 1, 1966: 191b; *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda* 1, 1977: 262a; *Enciklopedija Jugoslavije* 1, 1980: 298b.

²³ Šentija 1998a: 101.

²⁴ *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda* 1, 1977: 262a.

nastrojen prema Arnoldu, ocijenivši da je sastavljanje natuknice o njemu „neuralgična tema” o kojoj je šesnaest redaka ipak „malo mnogo” te da je Arnold „vrsta okamina” o kojoj se „iz pokoljenja u pokoljenje” prenosi „legenda o njegovoj veličini”, a napisao je tek osam važnijih djela iz književnosti i filozofije? Odgovor na to pitanje pruža uvid u stajališta koja je Krleža o Arnoldu zapisao u tekstovima objavljenima u razdoblju od 1919. do 1957. godine.

Svoje mišljenje o Arnoldu Krleža je prvi put izrekao 1919. godine u četrnaestom broju časopisa *Plamen*, zaključujući polemiku s Dragutinom Prohaskom, glavnim urednikom časopisa *Jugoslavenska njiva*.²⁵ U članku „Našem prijatelju Amicusu” zapisao je i to da je Prohaska „nadrifilozof” kojem rado prepušta „udivljenje četvrtoškolaca”, premda žali „njegove đake”, od kojih „neki šalju čak i gramatičke ispravke” Prohaskinih članaka, zatim to da „čitava ideologija i pismenost njegova i nije ništa drugo do sterilna ideologija i pismenost jednog književnog eunuha”, kao i to da ga se Prohaska „tiče toliko koliko i Kuhač i Arnold i Hranilović i Šegvić”.²⁶

Ipak, Krležino mišljenje o Arnoldu najbolje ilustrira tekst pod naslovom „Hrvatska Smotra”, koji je najprije objavljen 1933. u *Savremenoj stvarnosti*, a onda, proširen prilogom „P. S. Specijalan dodatak na temu o Đuri Arnoldu”, i 1935. godine u djelu *Evropa danas*. U tom tekstu Krleža se obrušio na novopokrenuti časopis *Hrvatska smotra*, pri čemu je naročitu pozornost posvetio pokretaču časopisa, svećeniku Kerubinu Šegviću, koji je, kao što 1994. godine izvještava Zoran Kravar, bio „konzervativno zakopčan prema modernim književnim tendencijama i dvadesetostoljetnim svjetonazorima, čemu su dodatno pridonosili staleški moral njegova svećeničkoga zvanja” i koji se u proslavu *Smotri* zalagao za, nastavlja Kravar, „etičke i estetičke ciljeve koji su sa stajališta onodobne europske književnosti već odavno bili uzdrmani (‘vječna istina, vječna dobrotu, vječna ljepota’).²⁷ Osim o Šegviću, Krleža se izjasnio i o Đuri Arnoldu te pjesmi koju je Arnold naslovio *Zadnja pjesma*, a onda i o svojem pristajanju uz materijalizam, poručivši uredništvu *Hrvatske smotre* sljedeće: „Da draga smotro, ne uzrujavajte se, mi naš materijalizam ne poričemo!”²⁸ Ovom prilikom uputit ću tek na Krležine iskaze o Arnoldu, koji je, prema mišljenju Zorana Kravara, bio „najugledniji suradnik u prvom broju *Smotre*”.²⁹

U tekstu „Hrvatska Smotra” Krleža je Arnolda prvi put imenovao upravo onda kada je pisao o suradnicima prvog broja časopisa *Hrvatska smotra*. Iz Krležina teksta tako doznajemo da je Šegvić za suradnika *Hrvatske smotre* odabrao „trubadura, filozofa i logičara Đuru Arnolda, poznatog gitaristu prošloga stoljeća”,³⁰ kao i to da je u *Smotri* otisnuo „pjesmu Đure Arnolda, koju je ovaj pjesnik krstio – kao svoju ‘Zadnju Pjesmu’ – ‘Moja Zadnja Pjesma’.”³¹ Nakon što je prenio stihove prve strofe, Krleža je zapisao da bi

²⁵ Detaljnije o polemici između Krleža i Prohaske vidi, primjerice, u: V.[isković] i Šel. [Šicel], 1999: 191b–193b.

²⁶ Uredništvo [Krleža], 1919: 75–76.

²⁷ Kravar 1994: 20a.

²⁸ Krleža 1933: 71.

²⁹ Kravar 1994: 20b.

³⁰ Krleža 1933: 65.

³¹ Isto, str. 66.

čovjek „po pravilima ‘Logike’ (Đure Arnolda) imao pravo da zaključi” da je Arnoldova *Zadnja pjesma* „doista ‘zadnja’ pjesma toga Đure ili toga Arnolda.”³² No, to nisu bili svi Krležini zapisi o Arnoldovoj *Zadnjoj pjesmi*. Naime, Krleža je istaknuo i to da „ova ‘Zadnja Pjesma’ Đurina nije dakle ni predzadnja (nažalost), jer je naš vilenjak Đuro napisao takvih pjesama još čitavu zbirku”, nakon čega je zaključio sljedeće: „nismo skloni da vjerujemo Arnoldima da su im ‘zadnje pjesme’ doista posljednje, da su te njihove ‘pjesme’ uopće – pjesme i jer ne vjerujemo u te njihove ‘vječne istine’, a naročito ne – onda, kad su evidentno neistinite, kao na primjer ova Arnoldova o ‘zadnjoj pjesmi’, poslije koje je napisao još ‘čitavu zbirku’.”³³ Kao što je zamijetio Zoran Kravar, u ovim Krležinim šalama na temu Arnoldove *Zadnje pjesme* doista „ima i okrutnosti”, ali o onom tko bi se nad njima uzdržao od smijeha ipak bi se moglo pomisliti, ponovno se oslanjam na Kravara, „da je preko razumne mjere zaražen nacionalnom revnošću i kultom ‘znamenitih Hrvata’.”³⁴ Inače, u tekstu „Hrvatska Smotra” Krleža je prosudbe Arnoldove lirike donio i onda kada je pisao o svojem pristajanju uz materijalizam, marksizam i lenjinizam. Najprije je predložio da se „bakcili sveukupnoga marksizma i materijalizma” ujedine i „pojedu popa Kerubina s njegovim ‘krasoćutjem i dobroćutjem i bogom stvorcem’ i Arnoldovom lirikom zajedno”,³⁵ a potom naglasio da spada u skupinu upravo onih ljudi koji su „lenjinski bakcili i klice duševnih bolesti”, a protiv kojih „isplovila je ‘Hrvatska Smotra’ kao oklopnjača Fratra Kerubina, da nas likvidira s Arnoldovom i Preradovićevom lirikom.”³⁶ Svoja stajališta o Arnoldu Krleža je 1933. u članku „Hrvatska Smotra” zaključio prosudbom stiha „za slotom bura, a za burom slota” iz Arnoldove *Zadnje pjesme*: „Ne mora čovjek biti svezadar ni zanovijetalo, ni zvjezdoznanac, ni bezbožnjak, pak da padne u neizlječivu migrenu od ove otrcane metafizičke kadrile na našem književnom balu.”³⁷ Kao što sam već izvijestio, tekst „Hrvatska Smotra” Krleža je, proširivši ga prilogom „P. S. Specijalan dodatak na temu o Đuri Arnoldu”, objavio i 1935. godine u knjizi *Evropa danas*. U prilogu se najprije usmjerio na analizu Arnoldove pjesme *Domovina*, koja je objavljena 1888. u *Viencu*³⁸ i koja je, kako tvrdi Zlatko Posavac u predgovoru monografije *Arnold kao estetičar u kontekstu kontroverza hrvatske Moderne*, bila „poznata” i „omiljena” te se „u školama često učila naizust”.³⁹ Analize te Arnoldove pjesme Krleža se poduhvatio da bi, kako kaže, „svim književnim dokazima u prkos”, uputio na to da je onodobna „demonstrativna obnova Arnoldovog Kultra” potpuno neutemeljena.⁴⁰ Naime, usporedivši dio pjesme *Patrie (Domovina)* Edouarda Siebeckera, koju je taj francuski pjesnik recitirao 1876. godine u Parizu, s dijelom istoimene Arnoldove pjesme, Krleža je zaključio da je Arnoldova *Domovina* tek „neuspjela

³² Isto.

³³ Isto, str. 67.

³⁴ Kravar 1994: 20b.

³⁵ Krleža 1933: 68.

³⁶ Isto, str. 69.

³⁷ Isto, str. 70.

³⁸ Arnold 1888: 785–786.

³⁹ Posavac 1996: 12.

⁴⁰ Krleža 1935: 104.

varijacija” Siebeckerove.⁴¹ Da se, pretpostavlja Krleža, „nađe netko duhovit, tko ima i novaca (što je rijetkost), pak da raspiše usred Pariza natječaj uz visoku novčanu nagradu, da li među živim Parižanima, danas, iko zna za ime ovog nepoznatog piskarala i prigodničara [Siebeckera] (koji je po svemu bio ‘bjegunac’ i ‘rodoljub’), sumnjam da bi se našao čovjek koji znade za egzistenciju toga savršeno nevažnog alzaškog pobjegea.”⁴² A da je, nastavlja Krleža, „Siebecker kojim sretnim slučajem pobjegao k nama, bio bi kod nas slavljeni, lovorom ovjenčani pjesnik, mislilac i profesor teorijske i praktične filozofije, primao bi kao rektor adrese sveukupne omladine, bio bi pravim članom akademije, predsjednikom Matice Hrvatske i pedagoškog Zbora, časnim članom mnogih naših gradova, a Pavao Vuk Pavlović bio bi o njemu napisao knjigu.”⁴³ Ovom prilikom ističem da je „Hrvatska smotra” jedini Krležin tekst iz kojeg doznajemo podatke o tome da je Arnold bio filozof, kao i o tome da u Arnoldov opus spada i djelo koje sadrži filozofsku sastavnicu. Krleža je, podsjećam, u inačici teksta „Hrvatska smotra” iz 1933. godine zabilježio da je Arnold bio filozof i logičar, zatim to da je napisao djelo *Logika*, ali i to da je stih „za slotom bura, a za burom slota” iz Arnoldove *Zadnje pjesme* otrcana metafizička kadrila.⁴⁴ Navedena stajališta ponovio je i u inačici teksta „Hrvatska smotra” iz 1935. godine, nakon čega je u prilogu „P. S. Specijalan dodatak na temu o Đuri Arnoldu” dodao da je Arnold bio mislilac te profesor teorijske i praktične filozofije.⁴⁵ Dakle, Krleža je u obzoru svojih prosudaba o Arnoldu zabilježio i podatke koji se odnose na Arnoldovu filozofsku djelatnost.

No, u djelu *Evropa danas* Krleža je Arnolda spomenuo i u „Tumaču imena i pojmova o kojima se u ovoj knjizi govori”, točnije u natuknici „Kič”. Nakon što je zapisao da pojam „Kič” u prenesenu smislu „znači slabu ili krivu primjenu umjetničkog izražajnog sredstva”, zapisao je sljedeće: „(...) original Arnoldove pjesme ‘Domovina’ je ‘kič’, napisan od jednog sedmorazrednog francuskog skribenta, Edouarda Siebeckera (1876), alzaškog bjegunca, prigodničara.”⁴⁶ Premda je bio upućen u te Krležine nalaze i ta Krležina stajališta, Posavca to nije nimalo obeshrbrilo u donošenju iskaza da Arnoldova *Domovina* „nije ni izdaleka baš takvo literarno smeće”, a onda čak ni u bilježenju tvrdnji da Krleža „nije volio Arnolda” i da ga je „grubo” te „zapravo nepotrebno (a sva je prilika i neopravdano) napao zbog ‘plagijata’.”⁴⁷ Inače, Posavac je u svoju monografiju uvrstio i iskaz koji je Krleža o Arnoldu izrekao u jednom razgovoru. Iz njegove monografije tako doznajemo da se radilo o obje­kciji koja je bila „zlobna”, a koja se odnosila na Krležinu prosudbu, bilježi Posavac „slobodno po sjećanju”, da će „o Arnoldu mladi profesori i doktorandi pisati uzalud učene rasprave budući da time Arnold neće dobiti ništa ni na ugledu ni na važnosti.”⁴⁸

⁴¹ Isto, str. 105–108.

⁴² Isto, str. 109.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Krleža 1933: 65, 66 i 70.

⁴⁵ Krleža 1935: 109.

⁴⁶ Krleža 1935a: 270.

⁴⁷ Posavac 1996: 13 i 199.

⁴⁸ Isto, str. 269.

Iste, dakle 1935. godine, Krleža je napisao i političko-programatski tekst „Teze za jednu diskusiju iz godine 1935”, koji je otisnut 1953. u beogradskom časopisu *Nova misao*. U tom tekstu Arnolda je spomenuo četiri puta, i to u poglavljima koja nose ove naslove: „Radić, tip hrvatskog inteligenta 19. stoljeća”; „Razlozi desne aberacije”; „Opasne eventualnosti”; „Osjećaj narodnosti”. Kada je pisao o Radiću, Krleža je najprije istaknuo da je taj „seljački tribun” po svojem „odgoju i po načinu mišljenja, u svome pogledu na svijet i u uvjerenjima” upravo tipičan „za mentalitet osamdesetih godina”, a onda dodao da je „u okviru svojih dramatskih bitaka sa beogradskom čaršijom, u Šenoi gledao proroka, u Harambašiću i Arnoldu genialne predstavnike hrvatske knjige, a u Račkome evropskog mislioca.”⁴⁹ Kada je, pak, pisao o razlozima desne aberacije u hrvatskom narodu, izjavio je da su oni „evidentni”, pa zabilježio da su za njih zaslužni „svi Kvaternici, Štanceri, Lipovčaci, Lakse, biskupi et tutti quanti svi, ... koji su sa doktorom Aleksandrom Horvatom denuncirali iz ‘Hrvatske’ svakog naprednjaka kao veleizdajnika”, dok su „danas dobri ‘hrvatski rodoljubi’, pod visokim autoritetom Crkve, Arnolda, Kerubina, generala Scheurea”, a zapravo su „mračne čete” koje, piše Krleža, „sastavljaju uglavnom klerikalci, trijaliste, Madžari, madžaroni”.⁵⁰ U poglavljima koja je naslovio „Opasne eventualnosti” i „Osjećaj narodnosti”, Krleža je donio prosudbe o Arnoldovu pjesništvu. U prvom od ta dva poglavlja „Arnoldovu liriku” nazvao je neinteligentnom, pa dodao da nju „danas reklamiraju stare usidjelice s namjerom, da sutra zapešu carmag-nolu oko kolčina na kojima se cerekaju komunističke glave”,⁵¹ dok je u drugom, a pišući o „slaboj, larmoyantnoj, sentimentalnoj, rodoljubivoj poeziji”, zaključio da primjer takve poezije pruža upravo poezija „à la Arnold”.⁵²

Svoje mišljenje o Arnoldovu pjesništvu Krleža je izložio i u članku „Lamentacija o našim književnim prilikama u stilu Tomaša Mikloušića plenbanuša stenjevečkog”, objavljenom 1939. u časopisu *Pečat*. U tom članku, koji je napisao na kajkavskom narječju, progovorio je o, kako piše Joža Skok u *Krležijani*, sudbini „kajkavskog jezika i ilirskog pokreta koji ga je doslovce ‘zniščio’”, s posebnim naglaskom na „porazno stanje postilirske književnosti”.⁵³ Naime, što su, pita se Krleža, „pravzaprav, ak prav se zeme, lleri pred stotmi leti zkombinjerali i skup zdumali, gda z neiztolnačnim nečutenjem reči, još jedino kaj nam je ostalo, naš domači govor (kak pravi pilki alitipak hahari) tak zežgali, zdruzgali i zniščili jesu, da do denes zevsemsega nikem živom na pamet opalo ni, da ta reč još morti ipak kak gingavi betežnik okolo hodi i zlahkotenje kak prekleti zavrček išče?”⁵⁴ Krleža je bio uvjeren da Gajev pravopis i odluka iliraca o tome da hrvatski standardni jezik počiva na štokavskom narječju, nisu rezultirali renesansom hrvatskog jezika, štoviše, izuzetno su naštetili kajkavskoj književnoj i znanstvenoj produkciji, istodobno promičući pjesnike poput Ivana Trnskog i Đure Arnolda. O tome u članku svjedoči tvrdnja

⁴⁹ Krleža 1953: 18.

⁵⁰ Isto, str. 22.

⁵¹ Isto, str. 23.

⁵² Isto, str. 62–63.

⁵³ S.[kok], 1993: 521b.

⁵⁴ Krleža 1939: 193.

da „naša cendrava i ničemurna takimenuvana ilerska Dika nekakšna zacoprana Renaissance jezika imala je biti, a de facto drugo – neg kerplačina i miseria netaleantiranih piskačov, gdogodernjakov, ničemurnjakov i šipušov, koji žveglaju v kaj nigdar niti verovali jesu niti verovali buju – nigdar bila ni”,⁵⁵ kao i stajalište da su „Ileri s pravopisom i dijakričima gospona Gaja” promijenili tek to što su „z dijakričmi graničarski prepisivati te stare šoštar kalendare počeli, inspirjerani z onum svojum peklenskom bedastočum, da bi kajkavski šoštarcalendar brez graničarskih bedastoč gospona Ternskog kakti telo brez kosti bil”, kao da se, zaključuje Krleža, „‘narodnost’ v borbe za ‘narodnost i materinsku reč’ tak napraviti i do trijumfa literarnega spelati more, da se baš ta materinska, stoletno živa reč znišči, zatre, pokopa, zežge, i popluje, al pak na gespena Tarnskoga ali Arnolda popevke prepíše.”⁵⁶ Da je Krleža s pravom upozoravao na nepravdu učinjenu kajkavskom narječju, smatrao je i Dalibor Brozović u djelu *Standardni jezik*. Prema Brozovićevu mišljenju uopće nije bilo razloga „da se slavi baš napuštanje kajkavskog narječja, kao da je ono nešto što je manje vrijedno”, jer se time „čini jedna velika nepravda”, budući da je kajkavsko narječje „pokazalo svoju sposobnost u starim znanstvenim i književnim djelima”, posebice onima koja su napisali Tituš Brezovački, Antun Gustav Matoš, Miroslav Krleža, Dragutin Domjanić, Fran Galović, Nikola Pavić, Ivan Goran Kovačić i Slavko Kolar.⁵⁷ Tu nepravdu su, piše Brozović, „u punoj mjeri uvidjela samo dva čovjeka – Miroslav Krleža u svojem nenadmašivu ‘Planetarijumu’ (*Balade Petrice Kerempuha*) i Stjepan Ivšić u raspravi ‘Jezik Hrvata kajkavaca’”.⁵⁸

O Arnoldovu pjesništvu Krleža se očitovao i u svojim dnevničkim zapisima iz 1942. godine, a koji su objavljeni 1953. u časopisu *Republika* pod naslovom „Kalendar jedne bitke godine 1942”. Prvu od prosudaba donio je 1. studenog, a drugu odmah dan poslije, dakle 2. studenog 1942. godine. Prvi dan studenog Krleža je dnevničke zapise započeo preuzimanjem stihova Arnoldove pjesme *Na dušni dan*, koja je otisnuta još 1899. godine u *Viencu*,⁵⁹ nakon čega se zapitao sljedeće: „Postoji li, osim naše, jedna zemlja na ‘svietu’ gdje se takve stvari štampaju kao poezija jednog klasika?”⁶⁰ Dan poslije, znači 2. studenog, izjasnio se o stihu „ko za sna zimske noći duga tmuša” iz te Arnoldove pjesme, zapisavši pritom rečenicu koja glasi: „Stvarajući od domobrana budhiste, ‘ko za sna zimske noći u dugoj tmuši’, mi se davimo u ričetu arnoldovštine već stotinu godina.”⁶¹

Svoje mišljenje o Arnoldu Krleža je izrekao i u eseju koji je naslovio „Prije trideset godina” te objavio 1947. godine u časopisu *Republika*.⁶² U njemu je predočio i stajališta „naše desne bulumente” o Kranjčevičevoj poeziji, zapisavši da je „naša desna bulumenta

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Isto, str. 195–196.

⁵⁷ Brozović 1970: 120.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Arnold 1899: 685.

⁶⁰ Krleža 1953a: 154.

⁶¹ Isto, str. 155.

⁶² Krleža 1947: 734–789; Krleža 1947a: 854.

bolećivo reagirala na kult Kranjčevićeve poezije, smatrajući tu nevinu poeziju politikom socijaldemokratskog 'Arbeiterzeitunga'.⁶³ Što će nam, konstatira Krleža, uopće „Kranjčević kad imamo Arnolda i čitavu legiju poeta, koji skrušeno vjeruju da nisu majmunskog podrijetla.”⁶⁴ Osim toga, ta „naša desna bulumenta” je, veli Krleža, „bila protiv Zolaizma (ne imajući pojma što je to, ali strahujući da je to socijalizam), a priznavala je u našoj književnosti isključivo kult vlastele i takve historijske romane, u kojima se tjerala propaganda za aktivni katolicizam kroz vjekove.”⁶⁵

Posljednji Krležin iskaz o Arnoldu objavljen je 1957. godine u trećem izdanju eseja „O malograđanskoj ljubavi spram hrvatstva”. I u tom eseju Krleža se očitovao o Arnoldovu pjesništvu. Naime, kada je pisao o ekonomskoj krizi koja, kako tvrdi, „trese privrednim temeljima našeg seljačkog gospodarstva već decenijima”, najprije je postavio pitanje „kakovog konkretnog smisla ima nepismenim pauperima puniti glavu slatkolatinским ili slatkopravoslavnim salonskim rodoljubljem?”, a odmah potom i pitanje koje glasi: „Što bi smo mogli da postignemo u datim okolnostima (našeg političkog i kulturnog života), budemo li ritam stvari sveli na pitanje narodnog veziva, lepoglavske čuturice, s ovom ili onom trobojnicom ili ojkanja sa tursko-ličke i dalmatinske tromede, i budemo li, nejunlačkom vremenu uprkos, na našim balovima prisustvovali u narodnoj đakovačkoj nošnji?”⁶⁶ Ako je seljak, nastavlja Krleža, „na svojim trulim taljigama predstavnik narodne mase, kakav je razmak između njegovih briga i naših balova, na kojima”, zaključuje Krleža, „od Trnskog do Đure Arnolda deklamiramo slabu poeziju, svakom boljem ukusu uprkos?”⁶⁷

U nastojanju da sintetiziram Krležino mišljenje o Arnoldu, pri kraju članka oslonit ću se i na zapise iz dviju natuknica otisnutih u *Krležijani*. Prva od njih je „Arnold, Đuro”, kojoj je autor Miroslav Šicel, dok je druga „Hrvatska smotra”, kojoj je autor potpisan tek slovom „R.” Iz natuknice „Arnold, Đuro” tako doznajemo i to da je Arnold za Krležu „izrazito diletantski pjesnik zakasnjele sentimentalno-rodoljubne lirike”, kao i to da ga je Krleža uvrstio „u red netalesiranih liričara kao što su H. Badalić ili I. Trnski s malograđanskim klerikalnim svjetonazorom sličnim J. Hraniloviću ili K. Šegviću”,⁶⁸ a iz natuknice „Hrvatska smotra” doznajemo da je Krleža, i to „više no Arnoldom”, bio „zgranut prilikama” koje su Arnolda učinile predmetom „ozbiljnog interesa”.⁶⁹

Dakle, u razdoblju od 1919. do 1957. godine Krleža je u barem osam tekstova izložio svoja stajališta o Arnoldu, pri čemu se najčešće očitovao o njegovu pjesništvu. Budući da je Arnoldovu liriku razotkrivao kao plagijatorsku, neinteligentnu, bezvrijednu ili kao onu koja čitateljstvu može priskrbiti tek „neizlječivu migrenu”, uopće ne čudi što je u marginalijama, posebice u marginaliji izdiktiranoj uz sadržaj natuknice koja je bila

⁶³ Krleža 1947: 774.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Krleža 1957: 146–147.

⁶⁷ Isto, str. 147.

⁶⁸ Šel. [Šicel], 1993: 20b.

⁶⁹ R. 1993: 348b.

predviđena za *Opću enciklopediju Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Arnolda smatrao „vrstom okamina”, natražnjačkim pjesnikom kojega se, usprkos izostanku kvalitete, u drugoj polovici 19. i prvoj polovici 20. stoljeća smatralo jednim od vodećih hrvatskih pjesnika.

3. Zaključak

Kao glavni urednik *Enciklopedije Jugoslavije* i urednik *Enciklopedije Leksikografskog zavoda*, Miroslav Krleža bio je vrlo zaokupljen recenzentskim poslovima te je uz predloženi sadržaj natuknica izdiktirao brojne kritičke opaske. Tako su nastale Krležine marginalije, od kojih su mnoge i objavljene.

U članku sam upozorio na iskaze koje je Krleža u marginalijama izrekao o Đuri Arnoldu. Naime, od hrvatskih filozofa s kojima je bio suvremenik, Krleža se u marginalijama najčešće očitovao upravo o Arnoldu: za prvo izdanje *Enciklopedije Jugoslavije* te za prvo i treće izdanje *Enciklopedije Leksikografskog zavoda*. No, da bi uvid u njegova stajališta o Arnoldovu stvaralaštvu bio još potpuniji, u članku sam upozorio i na iskaze koje je o Arnoldu zapisao u svojim drugim tekstovima.

Izričući komentare za *Enciklopediju Jugoslavije*, Krleža je u marginaliji koja se tiče Arnolda istaknuo da je riječ o herbartovcu, ali i upozorio na to da natuknicu o njemu nipošto ne bi trebao napisati filozof Vladimir Filipović. Razlog zbog kojeg je Krleža otklonio mogućnost da sastavljanje natuknice o Arnoldu bude povjereno Filipoviću, jasan je nakon uvida u Krležin rukopis posvećen Filipovićevu tekstu „Osnovi etičko-filozofske orijentacije Marka Marulića” objavljenom 1950. godine: Filipović u tekstu iznosi „kontrareformacione teze”; njegov tekst predstavlja „ultramontanu banalnost”; nepotrebno je objavljivati „ovakve – naučno – mizerne priloge”; tekst nije zaslužio da bude ocijenjen „kao dobar i pozitivan”.

Nakon uvida u sadržaj marginalije koju je Krleža o Arnoldu napisao uoči objavljivanja prvog izdanja *Enciklopedije Leksikografskog zavoda*, utemeljeno je zaključiti da je autor natuknice o Arnoldu za to izdanje bio upravo Krleža. No, Krleža se o Arnoldu očitovao i uz sadržaj natuknice za prvi svezak trećeg izdanja *Enciklopedije Leksikografskog zavoda*: „neuralgična tema ... Što da se radi s ovom vrstom okamina? Iz pokoljenja u pokoljenje prenosi se legenda o njegovoj veličini”.

Razloge zbog kojih je Krleža u marginalijama bio izrazito kritičan prema Arnoldu otkrivaju i promišljanja koja je zabilježio u razdoblju od 1919. do 1957. godine. Naime, nakon što je 1919. u časopisu *Plamen* izjavio da Arnold pripada skupini mislilaca koju čine Prohaska, Kuhač, Hranilović i Šegvić, 1933. godine je u časopisu *Savremena stvarnost* ocijenio pjesmu koju je Arnold naslovio *Zadnja pjesma*, naglasivši da je Arnold „napisao takvih pjesama još čitavu zbirku” i izjavivši da nije sklon smatrati da su njegove „‘pjesme’ uopće – pjesme”. Svoje mišljenje o Arnoldovu pjesništvu Krleža je izrekao i 1935. godine u knjizi *Evropa danas*. U njoj je upozorio na to da je hvaljena Arnoldova pjesma *Domovina* zapravo plagijat. Usprkos tome, Arnold je „slavljeni, lovorom ovjen-

čani pjesnik, mislilac i profesor teorijske i praktične filozofije”, rektor, član Akademije, predsjednik Matice hrvatske i pedagoškog Zbora, kao i počasni član mnogih gradova.

I u ostalim tekstovima, primjerice onom koji je pod naslovom „Teze za jednu diskusiju iz godine 1935” objavio 1953. u beogradskom časopisu *Nova misao*, Krleža je ukazivao na izostanak kvalitete u Arnoldovim pjesmama, smatrajući da primjer slabe, larmoyantne, sentimentalne i rodoljubne poezije pruža upravo poezija „à la Arnold”. O Arnoldovu pjesništvu očitovao se i u dnevničkim zapisima iz 1942. godine, a koji su objavljeni 1953. u časopisu *Republika*. Postoji li, pita se Krleža prosuđujući stihove Arnoldove pjesme *Na dušni dan*, „osim naše, jedna zemlja na ‘svietu’ gdje se takve stvari štampaju kao poezija jednog klasika?” Naposljetku, u eseju koji je, naslovivši ga „O malograđanskoj ljubavi spram hrvatstva”, objavio 1957. u knjizi *Deset krvavih godina*, zaključio je da „od Trnskog do Đure Arnolda deklamiramo slabu poeziju, svakom boljem ukusu uprkos”.

Dakle, svoje prosudbe o Arnoldu i njegovu stvaralaštvu Krleža je izložio u marginalijama za izdanja enciklopedija Leksikografskog zavoda, kao i u djelima koja je objavio u razdoblju od 1919. do 1957. godine. Budući da je njegovo pjesništvo ocijenio plagijatorskim, neinteligentnim, bezvrijednim i onim koje čitatelju može priskrbiti tek „neizlječivu migrenu”, nimalo ne čudi što je u marginalijama, posebice onoj uz sadržaj natuknice koja je bila predviđena za *Opću enciklopediju Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Arnolda smatrao natražnjačkim pjesnikom ili, kako kaže, „vrstom okamina”. Naposljetku, na temelju poruka djela u kojima se očitovao o Arnoldu, može se zaključiti da je Krleža smatrao Arnolda temom koja je neuralgična i zbog toga što je, prema Krležinu mišljenju, Arnold zastupao natražnjački svjetonazor i stvaralaštvo, istodobno bivajući, posebice u posljednjem desetljeću 19. i prvom desetljeću 20. stoljeća, jednim od najuglednijih i najutjecajnijih protagonista znanstvenog, sveučilišnog, književnog, kulturnog i javnog života.

Literatura

- Arnold, Gjuro, „Domovina”, *Vienac*, 20, 1888., br. 50, str. 785–786.
- Arnold, Gjuro, „Na dušni dan”, *Vienac*, 31, 1899., br. 43, str. 685.
- Barbarić, Damir, „Gjuro Arnold”, u: Franjo Zenko (priređivač sveska), *Novija hrvatska filozofija*, Hrestomatija filozofije, svezak 10, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 129–145.
- Bogišić, Vlaho, „Predgovor”, u: Miroslav Krleža, *Marginalije: 1000 izabranih komentara o tekstovima za enciklopedije JLZ*, Službeni glasnik, Beograd, 2011., str. 5–14.
- Brozović, Dalibor, *Standardni jezik: teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970.
- Enciklopedija Jugoslavije* 1. Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1955., natuknica „Arnold, 2. Đuro”, str. 207a.
- Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 1. Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1955., natuknica „Arnold, 1. Đuro”, str. 236a.

- Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 1. Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1966. [drugo izdanje], natuknica „Arnold, 1. Đuro”, str. 191b.
- Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda* 1. Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1977. [treće izdanje], natuknica „Arnold, Đuro”, str. 262a.
- Enciklopedija Jugoslavije* 1. Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980. [drugo izdanje], natuknica „Arnold, Đuro”, str. 298b.
- Filipović, Vladimir, „Osnovi etičko-filozofske orijentacije Marka Marulića”, u: *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450 – 1950*, JAZU, Zagreb, 1950., str. 279–298.
- Filipović, Vladimir, „Osnovi etičko-filozofske orijentacije Marka Marulića”, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 9, 1983., str. 3–22.
- Kravar, Zoran, „Uz rečenicu Miroslava Krleže: ‘Draga smotro, ne uzrujavajte se...’”, *Vijenac*, 2, 1994., br. 22, str. 20a-c.
- Uredništvo [Krleža, Miroslav], „Dragom prijatelju Amicusu”, *Plamen: polumesečnik za sve kulturne probleme*, 1, 1919., br. 14, str. 75–76.
- Krleža, Miroslav, „Hrvatska Smotra”, *Savremena stvarnost*, 1, 1933., br. 4, str. 65–71.
- Krleža, Miroslav, „Hrvatska Smotra”, u: Miroslav Krleža, *Evropa danas: knjiga dojmova i essaya*, Biblioteka aktuelnih knjiga u Zagrebu, Beograd, 1935., str. 93–109.
- Krleža, Miroslav, „Tumač imena i pojmova o kojima se u ovoj knjizi govori”, u: Miroslav Krleža, *Evropa danas: knjiga dojmova i essaya*, Biblioteka aktuelnih knjiga u Zagrebu, Beograd, 1935a, str. 253–306, natuknica „Kič”, str. 270–271.
- Krleža, Miroslav, „Lamentacija o našim književnim prilikama u stilu Tomaša Mikloušića plenbanuša stenjevečkog”, *Pečat*, 1, 1939., br. 3, str. 193–197.
- Krleža, Miroslav, „Prije trideset godina”, *Republika: časopis za književnost i umjetnost*, 3, 1947., br. 11, str. 734–780.
- Krleža, Miroslav, „Napomena uz essay: Prije trideset godina”, *Republika: časopis za književnost i umjetnost*, 3, 1947a, br. 11, str. 854.
- Krleža, Miroslav, ‘Filipović: Osnovi filozofsko-etičke orijentacije Marka Marulića.’ [Bez mj. i god.], 33 l., anopistograf, listovi različite veličine, tekst hrv., rukopis i strojopis, paginacija inkontinuirana”. *Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu*, signatura R 7970/A/1111.
- Krleža, Miroslav, „Teze za jednu diskusiju iz godine 1935”, *Nova misao*, 1, Beograd, 1953., br. 7, str. 3–81.
- Krleža, Miroslav, „Kalendar jedne bitke godine 1942”, *Republika: časopis za književnost i umjetnost*, 9, 1953a, br. 2–3, str. 133–179.
- Krleža, Miroslav, „O malograđanskoj ljubavi spram hrvatstva”, str. 119–152, u: Miroslav Krleža, „Nekoliko riječi o malograđanskom historizmu uopće”, u: Miroslav Krleža, *Deset krvavih godina i drugi politički eseji*. Sabrana djela Miroslava Krleže, sv. 14 i 15, Zora, Zagreb, 1957., str. 97–152.

- Krleža, Miroslav, *Marginalije: 1000 izabranih komentara o tekstovima za enciklopedije JLZ*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
- Martinović, Ivica, „Marulićev etički nauk o miru”, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 26, 2000., str. 17–57.
- [Matizović, Domagoj, Gabrić Primorac, Sandra i Bogišić, Vlaho (priredili)], „Iz Krležine ostavštine. Marginalije. *Enciklopedija Jugoslavije*. Izbor”, Kolo: časopis Matice hrvatske, 17, 2007., br. 1. Na dnu stranice impresuma stoji: „Redakcija ovoga broja zaključena 20. siječnja 2009.”, str. 7–510.
- Posavac, Zlatko, *Novija hrvatska estetika: studije i eseji*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1991.
- Posavac, Zlatko, *Arnold kao estetičar u kontekstu kontroverza hrvatske Moderne*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996.
- R, natuknica „Hrvatska smotra”, u: *Krležijana* 1, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1993., str. 348b.
- Rukopisna ostavština Miroslava Krleže*, Kosić, Ivan (gl. urednik), katalog, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, 2003.
- S.[kok], Jo.[ža], natuknica „Lamentacija o našim književnim prilikama u stilu Tomaša Mikloušića plenbanuša stenjevečkog”, u: *Krležijana* 1, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1993., str. 521a–522a.
- Šel. [Šicel], M.[irolav], natuknica „Arnold, Đuro”, u: *Krležijana* 1, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1993., str. 20b.
- Šentija, Josip, „Predgovor: Iz Krležine baštine – Marginalije/primjedbe Miroslava Krleže uz tekstove za *Opću enciklopediju*, I. i III. izdanje”, Radovi Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, 7, 1998., str. 9–21.
- Šentija, Josip (priredio), „Iz Krležine baštine – Marginalije uz tekstove za *Opću enciklopediju*”, Radovi Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, 7, 1998a, str. 23–383.
- Šentija, Josip (priredio), „Iz Krležine baštine – Marginalije uz tekstove za *Opću enciklopediju* (drugi dio)”, Radovi Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, 8, 1999., str. 23–288.
- Tomasović, Mirko, „Miroslav Krleža o Marku Maruliću (i o drugim hrvatskim ‘starijim’ piscima)”, *Colloquia Maruliana*, 22, 2013., str. 185–197.
- V.[isković], Vel.[imir] i Šel. [Šicel], M.[irolav], natuknica „Polemika”, u: *Krležijana* 2, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1999., str. 190b–217a.
- Vuk-Pavlović, Pavao, „U spomen Đuri Arnoldu (24. IV. 1853. – 22. II. 1941.)”, *Napredak: časopis za pedagogiju*, 82, 1941., br. 4–6, str. 165–172.
- Vuk-Pavlović, Pavao, *U spomen Đuri Arnoldu (24. IV. 1853. – 22. II. 1941.)*, otisak iz „*Napretka*”, god. LXXXII, s. n., Zagreb, 1951.

SUMMARY

Davor Balić

VALUE JUDGEMENTS ABOUT ĐURO ARNOLD FROM THE PERSPECTIVE OF MIROSLAV KRLEŽA'S MARGINALIA

From the middle of the 1950's until his death, Miroslav Krleža (1893 – 1981) was the main sub-editor of the *Encyclopaedia of Yugoslavia* and the sub-editor of the *Lexicography Institute Encyclopaedia*. In this period he had dictated numerous critical remarks regarding the proposed content of entries for the editions of these encyclopaedias. These critical remarks are nowadays most frequently termed 'Krleža's marginalia'.

In this paper I elaborate on Krleža's attitudes towards Đuro Arnold's (1853 – 1941) work, which he expressed in his marginalia. Out of all the philosophers who were his contemporaries, Arnold was the philosopher about whom Krleža most frequently disclosed his opinions. However, I also point to his attitudes regarding Arnold's work which he wrote down in his other texts, thus enabling a complete insight into Krleža's value judgements of Arnold's work.

Krleža wrote very critically about Arnold, especially about his poetry. Besides in the marginalia, this is also evident in all the texts in which he mentioned Arnold, starting with the text published in 1919 in the *Plamen (Flame)* journal, and ending with the text published in 1957 in the book *Deset krvavih godina (Ten bloody years)*. Krleža was of the opinion that the 'legend' of Arnold's 'greatness' is unfoundedly passed on 'from generation to generation', since his poems were to a large extent 'unsuccessful variations'. What is more, he believed that Arnold's poetry could cause nothing more than 'incurable migraine' among readers, that it was worthless, even 'unintelligent', and that it was also reactionary, which Krleža resented the most.

Key words: *Miroslav Krleža; Encyclopaedia of Yugoslavia, editions of Lexicography Institute Encyclopaedia; Krleža's marginalia; Đuro Arnold; Vladimir Filipović*